

İNSANÎ VARLIĞIN HAKİKAT ARAYIŞI

Fazıl KARAHAN*

Madde, bitki, hayvan ve insan gibi varlıkların ince yapılarına (hücre ve atomlarına vs.) inildiğinde ortak özellikler taşıdıkları görülür. Ama bunlardan her biri bu ince yapılarından farklı olarak bir bütünlüğe sahiptir ve bu bütünlüğüyle diğerlerinden ayrılır. Meselâ su oksijen ve hidrojenden oluşmakla birlikte oksijen ve hidrojenden farklı bir varlıktır. Su, içinde oksijen veya hidrojen bulduran varlıklarla oksijen ve hidrojeni içermek bakımından ortak özellikler taşıyabilir ama su bir bütün olarak farklı bir varlıktır ve bu özelliklere de indirgenemez. Bunun gibi insan da ince yapılarına inildiğinde hayvan, bitki ve maddeyle ortak özellikler taşır, ama insan hayvan, bitki veya maddeye indirgenemez. Bu varlıkların hepsi birer bütün olarak ayrı varlıklardır. Bio ve psycşe yönleri bakımından ince ayrıntılarına inildiğinde insan, hayvanlarla bazı benzerlikler taşır da bi-yopsişik bütünlüğe sahip bir varlık olarak onlardan farklı bir varlık formudur.¹ Farklı bir varlık formu olan insanî varlığın en önemli özelliği gaye ve anlam boyutudur. İnsanî varlığın ruhsal hayatı, gayesi ile belirlenir. Belli bir gayeye yönelmedikçe, hiçbir insanî varlığın düşünmesi, istemesi ve hayal kurması mümkün değildir.² Anlam boyutu, İnsanî varlığın fikrî ve fiilî bütün hayatına yön verir. Anlam arayışıyla insanî varlık, sorular sorar ve bu soruların cevaplarına ulaşmaya çalışır. Ulaştığı cevaplar da onun değerler alanını oluşturur. İnsanî varlık, ulaştığı, cevap verdiği anlam ya da değer in isabeti derecesinde hakikate yaklaşır ve buna göre hayatına yön verir. Gayelerinin ne olduğu kesinlikle bilen az sayıda insanî varlık vardır.³ Anlam arayışı içindeki insanî varlığın hakikate yürüyüşünün fenomenoloji, ontoloji, mantık ve metot bakımından ele alınması felsefenin en temel görevidir.

Ben neyim, ne türlü bir varlığım? Kimim? Nereden geldim? Doğmadan önce neydim? Nereye gidiyorum? Yaşamın anlamı nedir? Ölüm bir mutlak son mudur? Ölünc ne olacağım? Bu insanlar, Dünya, Evren, bütün bu varlıklar nasıl

* Öğr. Grv. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, fkarahan@pamukkale.edu.tr.

1 Takiyettin Mengüşoğlu, İnsan Felsefesi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 220-236

2 Alfred Adler, İnsan Tabiatını Tanıma, çev. Ayda Yörükân, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, 1998, s.118

3 Alfred Adler, a.g.e., s. 120

oluştı, nasıl var oldu? Var olanlar sonlu mu, sonsuz mu, ezeli mi, ebedî mi? Sonsuz, ezeli ve ebedî bir varlık var mıdır?

“Ben neyim?” sorusuna insanî varlık, hiçbir gözlem yapmadan doğrudan benlik ve şahsiyetinin bilincine vararak “ben benim” diye cevap verir.⁴ İbn Sinâ (980-1037) “insan-ı tair” örneğinde, insanî varlığın dış âlemden hiçbir şey görmeden, hatta kendi bedeni ile temas etmeden, kendi benliğinin bilincine sahip olduğunu belirtir.⁵ Ben neyim? Sorusundan, “Ben ne türlü bir varlığım? Sorusuna geçen insanî varlıklar, her varlığın birbirinden farklı olduğu, varlıkların grup grup ayrıldıkları, kendilerinin bu gördükleri varlıklardan farklı ve ayrı olduklarını göyerek “Ben insanım” diye cevap vermektedirler. Burada şu sorular akla gelir: İnsanları ve diğer varlıkları birbirinden farklı ve grup grup yapan nedir? Bu ayrım niçin, ne zaman ve nasıl gerçekleşmiştir? Ayrıca “Ben insanım” şeklindeki bu en basit çıkarımı insanoğlu ilk olarak ne zaman yapmıştır? Yani ilk olarak ne zaman “Ben insanım” demiştir?

“Ben kimim?” sorusuna insanlar anne, baba ve atalarını sayarak veya sahip oldukları kültürel ve manevî değerlerden (dil, din, ahlâk, örf, adet, teknik vs.) bahsederek cevap verirler. O halde, insanların ilk atası, ya da ataları kimlerdir? Bir kişi mi? Bir grup mu? Yoksa farklı varlıklar mı? Diğer taraftan, kültürel ve manevî değerlerin kaynağı ve belirleyicisi nedir veya kimdir?

Kesin olan bir şey var ki, bu da doğum ve ölümün varlığıdır. Doğum ve ölüm inkâr edilemez bir gerçektir. Ölümden kaçış yoktur. Doğum ve ölüm beraberinde kaçınılmaz olarak şu soruları getirir: Ben nereden geldim? Doğmadan önce neredeydim, neydim, nasıldım? Ölüm nedir, nasıl bir şeydir? Ölünce ne olacağım? Ölüm mutlak son mudur? Yaşamın bir anlamı var mıdır? Ben, bu insanlar, şu gördüklerim, bu dünya, bu evren, bu varlıklar hayal ya da gerçek, ama bir şekilde varlar. Bütün bu varlıklar ilk nasıl, ne zaman ve niçin var olmuşlardır, halen niçin ve nasıl var olmaktadır? Yoksa ezelden beri var mıdır? Bir gün yok olacaklar mı? Yoksa ebediyen var olacaklar mı? Bu varlıklarda bir düzen bir gaye var mıdır? Bütün bu sorular insanoğlunun sormadan edemediği, geçmişten bugüne kafasını meşgul eden temel sorulardır.⁶

İnsanî varlıkların bu sorulara verdikleri cevaplar, onların yaşam tarzlarını, inançlarını, dinlerini, kültürlerini, örflerini, adetlerini, kimliklerini, kişiliklerini, ahlâklarını, haklarını, hukuklarını, siyasetlerini, devletlerini, ekonomilerini,

4 Lord Nordtbourne, Modern Dünyada Din, çev. Şhabeddin Yalçın, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 72

5 Hilmi Ziya Ülken, Eski Yunan’dan Çağdaş Düşünceye Doğru İslâm Felsefesi Kaynakları ve Etkileri, Cem Yayınevi, 4. Basım, İstanbul, 1993, s. 113

6 Takiyettin Mengüşoğlu, age. s. 225

kaderlerini belirleyecek derecede önemli bir rol oynarlar. Öyle ki bu sorulara verilen cevaplar çerçevesinde kutuplaşmalar oluşmuş, insanlık tarihinde savaşlara da sebebiyet vermiştir. İnsanî varlık hâlâ bu endişe içinde yaşamakla karşı karşıyadır.

Kısaca bu sorulara verilen cevaplar insanî varlığın hemen bütün alanlarını ilgilendirmekte ve belirlemektedir. En ilkelinden en modernine, bütün insanların kafasını meşgul eden bu sorular, felsefe ve dinlerin ortak sorularıdır. Hatta bilimlerde de bu sorulara cevap aramaktan kendini alamazlar. Felsefe, din ve bilim farklı alanlardır ve her birinin cevap tarzı, sorulara cevap arayışı birbirinden farklıdır.⁷

Felsefe bu sorulara “niçin?” sorusu bakımından cevap vermeye çalışır ve akılla, insan aklının gücü ölçüsünde rasyonel, tutarlı, mantıkî ve burhanî cevap arar. Bu yüzden felsefe olgulara değil, olguları aşan alana yönelir. Bu noktada filozof kendisinden önceki düşünürlerin, kültürlerin birikiminden, din ve bilimden de yararlanabilir. Hilmi Ziya Ülken’in dediği gibi felsefe, tabiat ve insan bilimleri veya değerlerden (sanat, ahlak, din, bilgi, vb.) birine veya bütününe indirgenemez; bunların konuları ve alanları farklıdır. Felsefe, bunlar üzerine derin bir bakışla kendi alanını kurar. Bu yüzden bu alandakiler filozof olmamakla beraber felsefesiz de olamazlar. “*Filozof gören, tahlil eden, yaşayan değil; görülen, tahlil edilen, yaşanan üzerinde düşünen, derinleşen ve bunların ilk köklerine nüfuz eden kimsedir.*”⁸

Felsefe “niçin?” sorusuna, bilim ise “nasıl?” sorusuna cevap vermeye çalışır.⁹ Bilim “nasıl?” sorusuna akılla insan aklının gücü ölçüsünde rasyonel, tutarlı, mantıkî ve burhana dayalı olgusal cevap arar. Çoklarının iddia ettiğinin aksine bilim ve felsefe olgu, gözlem ve deneye müracaat etmek bakımından değil; olgu deney ve gözleme müracaattaki amaçları bakımından ayrılırlar. Bilimin amacı olguları ve yasaları, onların nasıl olduklarını keşfetmek, anlamak ve açıklamaktır. Bilim “*Doğada olup biten olayları, doğaüstü kuvvetlerin varlığını tasarlayarak değil, gene doğal olaylara başvurarak açıklamaya gider*”¹⁰ Bilim bir anlama bulma ve doğrulama yöntemini uygular. Bilim olgusal doğrulamayla kendisini

7 Süleyman Hayri Bolay, *Felsefeye Giriş*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2007, s. 18-31

8 Hilmi Ziya Ülken, **Varlık ve Oluş**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: LXXXV, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968, s. 29; bkz. Hilmi Ziya Ülken, **Bilgi ve Değer**, Ülken Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2001, s. 10–14. Ayrıca bkz. Fazıl Karahan, Hilmi Ziya Ülken’de Din Felsefesi, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, s. 2-8

9 Nihat Keklik, *Felsefe Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 85

10 Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, II. Baskı, İstanbul, 1985, s. 12

sınırladığı için mitolojik, dinî ve metafizik cevaplar ile ilgilenmez hatta bu doğrulama yöntemi yüzünden onları dışarıda bırakır. Bilimin önermeleri olgusaldır, matematiksel bir formülasyona dayanır ve buradan hareketle herkesin kabulünü öngörür.

Felsefenin amacı keşfedilen olgu ve yasaların niçin olduklarını, olguların gerisindeki nedenleri keşfetmektir. Bu yönüyle felsefe bilimlerin sebebidir, kaynağıdır. Hatta bu açıdan *“Felsefe, sanatların sanatı ve hikmetlerin hikmetidir”*¹¹ diye tarif edilir. Felsefe, bilimin ulaştığı hakikatleri değerlendirerek, bilimi aşan bir sorgulamaya girer. Bilim ve felsefe her ikisi de akıl yürütme metodunu, mantık ve burhanı kullanırlar. Her ikisi de hakikati, kesin bilgiyi arar. Nitekim bilim ve felsefenin bu hakikat yoldaşlığını eskiler şöyle anlatırlar: *“Felsefe, insanın gücü ölçüsünde ebedî ve küllî olan varlıkların hakikatini, mahiyet ve sebeplerini bilmesidir. Yani bu âlemde şanı yüce yaratıcı ile akıl âlemi hakkında soru sormak felsefenin temel görevidir. Eğer söz konusu âlemde bir şey varsa onun hakkında sorulacak sorunun cevabı nedir? O (akıl) bedendeki nefis gibi bir şey midir? Yani nefis olmadan bedeni yönetmek mümkün olmadığı gibi beden üzerindeki etkisi görülmeden de nefsi bilmek mümkün değildir. Görünen âlem de böyledir, görünmeyen bir âlem olmadan onu yönetmek mümkün değildir. Görünmeyen âlemi bilmek de ancak bu âlemde onun varlığını gösteren düzen ve eserlerle mümkün olur.”*¹² Görülüyor ki bilimin de, felsefenin de gayesi insan gücü ölçüsünde varlıkların hakikatlerini mahiyet ve sebeplerini bulmaya çalışmaktır. Felsefenin aradığı hakikat ile bilimin aradığı hakikat birbirinden farklıdır, fakat bu iki hakikat birbirini destekler birbirinden güç alır. Bilim ve felsefe her ikisi de birbirinden destek alarak kendi alanlarında ilerleme ufkuna sahip alanlardır. Her ikisi de kendi alanları açısından sorulara cevap verme gayreti içindedir.

Birçok bilim alanı, birçok felsefi ekol olduğu, bu alan ve ekollerde sayısız bilim insanı ve filozof bulunduğu, tarihi süreç içinde bilim ve düşünsel bilgilerin geliştiği ve insan gücü ölçüsünde insanî varlığın temel sorularına cevap verilme-ye çalışıldığı bir gerçektir. Bilim ve felsefelerdeki çeşitlilik, tarihî gelişim süreci ve insan gücü ölçüsünde cevap verme çabası cevapların çeşitliliğini, göreliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden sorulara mutlak kesin cevaplar verilememektedir. Bilim ve felsefe sürekli ilerlemekteler, kendilerini yenilemekteler ve kendilerince cevaplar oluşturmaktalar.

11 Kindî, *Tarifler Üzerine* (Kindî, *Felsefî Risaleler*), çev. Mahmut Kaya, Klâsik Yayınları, II. Basım, İstanbul, 2006, s. 191

12 Kindî, a.g.e., s. 192 (Felsefe ve bilim ilişkisine dair bu görüşün Sokrates, Kindî, Farabî ve İbn Sînâ gibi filozoflar tarafından paylaşıldığı görülür.

Bazı bilim insanları ve düşünürler bilimi aşarak onu felsefeleştirme ve felsefeyi de olgusal açıklamaya indirgeme hatası yaparlar. Bilimi bilim olmaktan, felsefeyi felsefe olmaktan çıkarırlar ve sorulara bu hatalı yaklaşımla cevap verirler. Böylece akıldışı varlık alanını tamamen ortadan kaldırırlar ki onların cevapları zaten felsefi ve bilimsel olmaktan uzaktır. “*Hakikati bilimle sınırlamak, bilimin emrettiği bir netice değil, olsa olsa bir ideolojidir.*”¹³

Soru ve cevapların akıldışı karakteri ve bu noktada insan gücünün sınırlı oluşu, felsefe ve bilimin ne kadar söz söyleyebileceğini ayrı bir problematik haline getirir. İşte bu noktada dinler ön plana çıkar.

Din kelime olarak, örf ve adet, aşk, tazim ve itimat ile bağlanmak, üstün gelmek, zorla isteğini yaptırmak, hüküm, emre itaate zorlamak, itaat, kulluk, hizmet, müşavere, şeriat, kanun, yol, mezhep, millet, ceza, mükâfat, muhakeme, hesap gibi anlamları içinde barındırır.¹⁴ Bu anlamlar çerçevesinde dinler sorulara verilmiş olan cevaplardır. Dinler, beşerî dinler ve ilâhî dinler olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁵

Beşerî dinler nihayetinde insan aklının bir ürünü olarak ortaya çıkarlar. Dolayısıyla verdikleri cevaplar da insan aklıyla sınırlı kalır. İnsan aklının ürünü olmak bakımından beşerî dinler bir ölçüde felsefeyle birleşmekle birlikte bu dinlerin felsefeden ayrılan yönü, onların sorgulamadan yoksun olmaları, mutlak itaat istemeleri, yani verilen cevaplara mutlak inanma, tasdik ve kabul istemeleridir. Bu noktada beşerî dinler ideolojilerle birleşir. Nitekim haklı olarak Muhammed Hamidullah (1908-2002), Komünizmi din olarak sayar.¹⁶ Doğal olarak beşerî dinler ve ideolojiler bağlamında sorulara birçok farklı cevaplar verilmektedir.

İlâhî dinlerde, beşerî dinlerden farklı olarak vahiy söz konusudur ve sorulara Tanrı cevap verir. İlâhî din, bir peygamberin Tanrı’dan vahiy ve ilham yoluyla alıp insanlara bildirdiği hükümlerle tecelli eder.¹⁷ Tanrı’nın verdiği cevapları insanî varlıkların kabul etmeleri, inanmaları ve bu tasdikten sonra mutlak itaatleri, verilen emirleri yerine getirmeleri beklenir. Tanrı, insanî varlıklardan verilen cevaplara inanmalarını, bilmelerini ve iman ile emirleri yerine getirme-

13 Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, Selçuk Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 1997, s.270

14 Osman Cilacı, *Dinler ve İnsanlar*, Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya, 1990, s. 27-29

15 Dinleri gruplandırma ve sınıflandırma çeşitli amaç ve gayelerle çeşitli şekillerde yapılabilmektedir ve bu konuda bilginler arasında bir birlik yoktur. Bkz. Ekrem Sarıkçıoğlu *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 5. Baskı, Isparta, 2004, s.1-2

16 Osman Cilacı, a.g.e s. 16

17 Hüseyin Öztürk, *Düşünce ve Uygarlık Tarihi*, Ülke Yayın Haber Tic., Ankara, 1987, s. 30

lerini ister. Tanrı, isteklerinin yerine gelip gelmemesine göre insanî varlıklara mükâfat veya ceza vaat eder.

Bilim ve felsefe, insanî varlığın aklî çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkar. İlâhî dinler ise insanî varlığın aklî çabasının bir ürünü değildirler, Tanrı'nın yaratmasıdır. Bu bakımdan ilâhî dinlerin cevapları ile bilim ve felsefenin cevapları temelde ontolojik olarak farklıdır. İnsanî varlık için, bilim ve felsefenin cevapları varlığın nasıl ve niçin olduğunu keşfetme, anlama ve açıklama çabasıdır. Oysa ilâhî dinlerde cevaplar hazır olarak doğrudan Tanrı tarafından verilir. Burada insanî varlığın çabası yeni cevaplar üretmekten ziyade verilen cevaplar üzerinde tefekkür etme, onların gerçeklik ve doğruluklarını keşfetme; onlara inanma, bilme ve iman etme şeklinde gerçekleşir.

Ancak öncelikle, ilâhî dinlere göre, ilâhî dinlerin hepsi birden aynı anda insanî varlığa ulaşmamıştır. Tanrı tarafından Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e değin birçok peygamber gönderilmiş ve bu peygamberlerden bazılarına vahiy yoluyla kitap veya suhuf indirilmiştir.¹⁸ Cevaplar belli bir tarihi süreç içinde İnsanî varlığın aklî gücüne göre belli dönemlerde ulaşmıştır. İkinci olarak, insanî varlıklar, Tanrı'nın bildirdiği cevapları işlerine gelecek şekilde değiştirmekten de geri durmamışlardır ve birçok ilâhî dine ait cevabın aslını koruduğu tartışılır hale gelmiştir. Kur'an bu konuda şöyle der: *"İnsanlar tek bir ümmet idi. Ayrılmaları üzerine Allah, rahmetinin müjdecileri ve azabının habercileri olmak üzere peygamberler gönderdi. Beraberlerinde hak ile kitap indirdi ki, insanlar, arasında ihtilaf ettikleri noktada hakem olsun. Bunda da sırf o kitap verilenler, kendilerine bunca delil geldikten sonra tuttular, aralarındaki ihtiras yüzünden ihtilafa düştüler. Bunun üzerine Allah onların ihtilaf ettikleri hakka, izn-i ilahisiyle bu iman edenleri doğrudan doğruya ulaştırdı. Öyle ya Allah dilediğini doğru yola çıkarır."*¹⁹ Şu bir gerçek ki ilâhî dinler de insanî varlığın temel sorularına zaman ve duruma göre cevaplar vermekteler. Bu zaman ve tarihi süreçten kaynaklanan farklılıklara bir de metin tahrirleri ilâve edildiğinde birçok farklı cevap ortaya çıkmaktadır.

Görüldüğü gibi, insanî varlığın her alanına etki eden, kaderlerini belirleme noktasında olan sorulara farklı şekillerde cevaplar verilebilmektedir. Verilen cevaplara göre insanî varlıklar, farklı felsefi ekollere, dinlere, mezheplere, ideolojilere ve hatta milletlere ayrılmaktadır. Kısaca insanî varlıklar benzer cevaplar altında kümelenmekte, gruplar, birlikler oluşturmaktadır. Bu doğal bir sonuçtur. Elbette aynı cevapları verenler gaye birliği ile bir araya gelip birlikte yaşayacak-

18 Şerafettin Gölcük; Süleyman Toprak, Kelâm, Tekin Kitabevi, 4. Baskı, Konya 1998, s.323-336

19 Elmalılı M. Hamdi Yazır, Kur'an'ı Kerim Meâli, (Sadeleştiren, Mustafa Özel), Akit Yayın Paz., 8. Baskı, İzmir, 2007, Bakara, 2/213

lar. Çünkü yukarıda da değindiğimiz gibi bu cevaplar bir bakış açısını, bir yaşam tarzını, bir dünya görüşünü beraberinde getirmektedir. “...*Toplumlar veya zümreler belirli bir toprak üzerinde belirli amaçlar uğruna sıkışık ya da seyrek olarak kümelenmiş veya serpilmiş insanlardan meydana gelirler.*”²⁰

Fakat bu noktada önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır: Hangi cevaplar hakikattir? Yine doğal olarak her cevap taraftarı kendi cevabının hakikat olduğunu iddia eder. İddia etmekle kalmaz (her varlık kendi türünü, kendine yakın olanı, kendi gibi olanı daha çok sevdiği için) herkesin kendi gibi olmasını, kendi gibi cevaplar vermesini, cevaplarının doğrulanmasını ister. Bu isteğin her cevap taraftarı için söz konusu olduğu da bir gerçektir. İşte farklı cevapların farklı yaşam ve düşünce tarzları getirmesine ek olarak, bu isteğin şiddet ve ölçüsü, insanî varlıkların ilişkilerini belirlemektedir.

Peki, hakikat olan cevaplar hangileridir? Herkesin bizim tasdik ettiğimiz cevabı vermesi midir hakikat? Hakikat bizim cevabımız mıdır? Hakikat’in ölçütü nedir? Hakikate nasıl ulaşabiliriz?

Hakikatin ölçütü olarak bizim arzu ve isteklerimiz alınırsa, her cevap taraftarının ayrı arzu ve istekleri göz önünde tutulduğunda, bir hakikatten bahsetme durumu ortadan kalkacaktır ki, bu durumda arzu ve istekler şiddetini artırdıkça ayrılıklar keskinleşir. Farklı cevaplara ve taraftarlarına karşı soğukluk, nefret, düşmanlık duyguları belirir ve neticede savaşlar ve kan dökmeler başlar. Hakikat insana göre değişir şeklindeki sofistçe bir yaklaşım ya tamamen hakikatten uzaklaşmayı, hakikati ortadan kaldırmayı, ya da dediğimiz gibi taraflar arasında çatışmayı getirir.

Bizim amacımız herkesin bizim gibi olmasını sağlamak mıdır? Yoksa hakikati, doğru cevapları bulmak mıdır? Doğru cevabın, “hakikat’in ölçütünün arzu ve istekler olamayacağı açıktır. Peki, insanî varlık bu kadar farklı cevaplar ve her birinin kendi cevabının hakikat olduğu iddiası karşısında nasıl bir tavırla, hangi metodu uygulayarak doğru cevaba veya gerçek hakikate ulaşacaktır?

İnsanî varlığın asıl arzu ve isteği hakikati aramak olmalıdır. Bu arzu ve istek etrafında bütün insanlar birleşmelidir. Böylece ortak bir gaye ortaya çıkar. İnsanî varlığın hakikati arama arzusu ve isteğinde birleşmesi, aynı zamanda tarafların birbirine bakışlarına yeni bir şekil verir. Hedef birliğine sahip olmak ayrılık, nefret ve düşmanlığı değil, birleşme, hoşgörü, sevgi ve barışı beraberinde getirir.

Hakikate, doğru cevaplara ulaşma arzusunda birleşen insanî varlık ona nasıl ulaşacak? Bu sorunun cevabını verirken insanî varlığın yetilerine ve bu yetilerin yeterliliğine bakmak gerekir. İnsanî varlığın kullanabileceği en önemli yeti-

20 Nurettin Şazi Kösemihal, Sosyoloji Tarihi, Remzi Kitabevi, 3. Basım, İstanbul, 1974, s. 19

lerden birisi, hatta en önemlisi “akıl”dır. Fârâbî’nin (870-950) dediği gibi, insanî varlığın yaradılışında (fitrî olarak) var olan bir ruh kuvveti vardır. Bu başka hayvanlarda bulunmayan, insanî varlığa mahsus olan temyiz (ayırt etme) kuvvetidir. İnsan bu kuvvet ile varlıkları birbirinden ayırt eder, mâkulatı, ilimleri ve sanatları elde eder, eşyayı dikkatle inceler, güzel ve çirkin işleri ayırt eder. Temyiz kuvveti bütün insanlarda hatta bebeklerde bile bulunur. Fakat bebeklerde henüz işini yapacak dereceye erişmemiştir, zayıftır. Tıpkı çocuğun yürüme yeteneğinin bulunup ayağındaki gücün yetersiz olması gibi. Temyiz kuvveti deli ve sarhoşlarda şaşma göze, uykudaki insanda kapalı göze baygın insanlarda buhar veya başka bir şey ile perdelenmiş göze benzer.²¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır (1878-1942) da, Fârâbî’nin “temyiz kuvveti” deyimine benzer şekilde, insanda beş duyunun haricinde altıncı his olarak “Muhakemât’ı akliye” kuvvetinin bulunduğu bahseder.²² Bu kuvvet filozoflar, bilim insanları ve dinler tarafından farklı isimlerle belirtilir. İnsandaki bu kuvvetin varlığı hiç kimse tarafından reddi mümkün olmayan bir gerçektir. Hatta insanda akıl yetisinin önemi için, Yusuf Has Hacıp (1019-?) Kutadgu Bilig adlı eserinde der ki: “Bütün saygı ve itibar akıl içindir. İnsandan akli atınca geriye bir avuç çamur kalır.”²³ O halde insanî varlık hakikati araştırarak, doğru cevapları arayacak bir yetiye sahiptir. Bu yeti temyiz kuvveti, muhakemât’ı akliye, yani akıldır.

Akıl ve temyiz gücü insanî varlıkları hayvanlardan ve birbirlerinden ayıran temel farktır. İnsanî varlıkları birbirinden ayıran fark, renk sima ve kıyafetçe olan fark değildir; bir zenci ile bir beyaz adam arasındaki fark, siyah saçlı bir adamla sarı saçlı bir adam arasındaki fark gibidir, bu insanî varlıklar arasında ayrılık yaratmaz; fark akıl ve temyiz ile ilim ve hünerce ola farktır. İnsanı diğer hayvanlardan ayıran fikir gücüdür; bu halde fikir gücü çok olan insan diğer hayvanlardan ne kadar farklı ise, fikir gücü zayıf olan insan da diğer hayvanlara o kadar yakın olur.²⁴ İnsanî varlık hakikati araştırarak doğru cevapları arayacak bir akıl yetisine sahiptir. Fakat burada akıl, hakikati, yani doğru cevapları bulmada yeterli midir? Bu cevapları nasıl elde eder. Şu bir gerçek ki her insanî varlık kendi temyiz kuvveti ölçüsünde hakikat hakkında bilgi sahibi olur. Demek ki hakikate ulaşma

21 Fârâbî, İhsâ’ul -Ulûm (İlimlerin Sayımı), Çev. Ahmet Ateş, MEB Yayınları, İstanbul, 1990, s. 78-79.

22 Elmalılı M. Hamdi Yazır, Makaleler I, Haz. Cüneyt Köksal, Murat Kaya, Kitabevi Yay. 1. Baskı, İstanbul, 1997, s. 293-305.

23 Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig, çev. Yaşar Çağbayır, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s. 8

24 Şemseddin Sâmî, Medeniyet-i İslâmiyye, haz. Remzi Demir, Gündoğan Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1996, s. 11-12

temyiz kuvveti ile akıl gücü ile bağlantılıdır ve her insan bu yetisinin gücü nispetinde hakikate yaklaşacaktır.

Hakikate ulaşmada temyiz kuvveti, akıl gücü önemlidir fakat yeterli değildir. Bu yetinin doğru işleme de gerekir. Bu yetinin doğru işleme için akıl yürütme kurallarına, mantık bilimine ihtiyaç vardır. Demek ki, her zeki olanın hakikat tasavvuru veya verdiği cevap hakikat değildir. Mantık ilmi temyiz gücüne (akıl ve zekâyâ) tutarlılık, sağlamlık, denetleme ile birlikte daha doğru cevap verme, hakikate yaklaşma imkânı verir.

Sorulara verilen cevaplar, hakikat denilen şeyler karşısında insanî varlığın tavrı “ilgi”, “şüphe”, “zan”, “inanç”, “bilgi”, “iman” şeklindedir. Bunlardan ilk ikisinde henüz bir hüküm veya “tasdik” yoktur. Zan derecesinde de hüküm veya tasdik tam değildir. Tasdik, inanç, bilgi ve iman derecelerinde gerçekleşir.²⁵ Bilgi, suje-obje ilişkisinde sujenin tasdikiyle ortaya çıkan bir üründür. İman ise, inanç ve bilme ile birlikte, güven, teslimiyet, sevgi, samimiyet, kesinlik ve duygusal bağlılığı içeren bir tasdiktir.²⁶ Dolayısıyla burada tasdikin doğruluk derecesi, bilginin kesinliği meselesi gündeme gelmektedir. İslâm Filozofları Tasdikin doğruluk derecelerini ilm el-yakîn, ayn el-yakîn ve hak el-yakîn olarak belirlerler.²⁷ Fakat nihayetinde tasdik, insanî varlık için bir inanç olma temeline dayanır. Tasavvurun nesneye uygun olduğuna dair ortaya çıkan tasdik de nihai noktada bir inançtır. İşte bunu gördüğü için Fârâbî, salt halde kesin bilginin bir şeyin öyle olduğuna veya öyle olmadığına inanmak olduğunu belirtir.²⁸ Evet, “bilgi” de iman da nihai noktada inanca dayanır.²⁹ Bilimsel, felsefî, dinî bütün bilgilerimiz nihai noktada inanç, bilgi veya iman derecesinde, tasdiktir. İşte bu noktada tasdikin doğruluk derecesi, daha güzel bir ifadeyle kesinlik derecesi, yani zihindeki tasavvurun konuya uygunluk derecesi gündeme gelecektir. Bu yüzden kesin bilginin şartlarını belirlemek gerekir. Nitekim Fârâbî, bu şartları çok güzel bir şekilde sıralar.³⁰ Eğer kesin bilginin şartlarını belirlemez ve bilgiyi nihai noktadaki inanç tanımıyla bırakırsak tek olan bir hakikatten, bir bilimden, bir felsefeden ve bir dinden bahsetmek imkânsız hale gelir ki bu durumda sofistlerin yanılgısına dü-

25 Hanifi Özcan, Epistemolojik Açıdan İman, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997, s. 81-87

26 Hanifi Özcan, a.g.e. s. 81-87

27 Nihat Keklik, Türk-İslâm Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987, s. 208-209

28 Fârâbî, Şerâ'it ul-Yakin, Çev. Mübahat Türker-Küyel, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı:32 Fârâbî Külliyyatı-Sayı:2, Ankara, 1990, s. 55.

29 Bilgi-İnanç ilişkisi için ayrıca bkz. Hanifi Özcan, a.g.e. s. 69-79

30 Kesin bilginin şartları için bkz. Fârâbî, age. s. 55-62.

şülmüş olur. Oysa insanî varlık bir bilgiden, hakikatten bahsetmek durumundadır ve bu hakikate ulaşmak için çaba içinde olmalıdır. İnsanî varlık kesin bilgiyi elde etme, hakikate ulaşma yolunda sürekli ilerlemekte ve bu sayede bilim ve düşünce, teknik ve sanat ilerlemektedir. Kesin bilgiye, hakikate yaklaşmanın yolu mantıktan, akıl yürütmeden geçer.

Bilgi-inanç ilişkisi noktasında Mâtürîdî(852-944)'nin, bilginin inanç olarak görülmesiyle aslında bilgi ispat edilir, çünkü bilgi inançtır demekle inanç ispat edilmiş olur, inancın ispat edilmesiyle de bilgiyi inkâr etmek imkânsız hale gelir ve böylece bilgi ispat edilmiş olur şeklindeki düşüncesi önemlidir.³¹ İnsanî varlık, bilgi ve inancın varlığını kabul etmek zorundadır. Bilginin gerçek olmadığını iddia eden kişiyle tartışmak, hatta konuşmak anlamsızdır. Çünkü böyle bir kişiye her ne söylene, bunun kişiden kişiye değişen izafi bir şey olduğunu iddia eder. Böyle bir kimsenin hakikati, bilginin gerçekliğini anlaması için- herhalde cedel yoluyla Mâtürîdî'nin dediği gibi- bu kimseye dayak atarak, bir tarafını keserek cevap vereceksin ve diyeceksin ki *"ben de senin gibi acı vb. hakikatin bulunmadığına inanıyorum."*³²

Bilginin nihai noktada bir inanç olduğu bir gerçektir, fakat bilgi inançtır diyerek kestirilip bırakılamaz. Eğer burada bırakılırsa bir bilgiden ve hakikatten bahsetmek imkânsız hale gelir. Bilginin sağlamlığı, kesinliği ve güvenilirliği meselesini mutlaka dâhil etmek gerekir. Bilgi ne kadar sağlam, kesin ve güvenilir olursa, inanç da o kadar sağlam, kesin ve güvenilir olur. Nitekim Mâtürîdî de, Fârâbî gibi, bilgi ve inancın sağlamlığı, kesinliği ve güvenilirliği meselesini işler.³³

Hakikate ulaşma çabasında olan insanî varlığın bilgi ve inancının sağlamlığı, kesinliği ve güvenilirliğini belirleyebilmek için onun öncelikle bilgi edinmesini sağlayan bilgi kaynaklarına bakmak gerekir. Bilgi tasdiktir, inançtır, tasavvurun konuya uygunluğudur diyoruz. Demek ki, burada konu ile aramızda bir ilişki, iletişim söz konusudur. Bu iletişimin birinci aşaması bizim haberdar olmamızdır. Haberdar olmak ancak beş duyu ile olur. İletişimin ikinci aşaması bizde tasavvurun oluşması ve üçüncü aşaması tasdiktir. Tasavvur ve tasdik ancak temyiz kuvveti, yani akılla olur. Burada bilgi ve inanç konusunda şu dört varlık alanıyla karşılaştığımız görülüyor: 1. Konu (zihinde veya zihin dışında olan her şey olabilir) 2. Haber (söz, ses, ışık, koku, tat, his vb. her tür duyu verisi) 3. Duyu verilerini algılayan duyu organları 4. Temyiz kuvveti (akıl). Bu dört varlık

31 Hanifi Özcan, Mâtürîdî'de Bilgi Problemi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 64, İstanbul, 1993, s. 113.

32 Hanifi Özcan, age. s. 113.

33 Hanifi Özcan, age. s. 114-131.

arasındaki ilişki neticesinde insanî varlıkta tasavvur ve tasdikler oluşur. Bilgi ve inancının sağlamlığını, kesinliğini ve güvenilirliğini belirleyebilmek için bu dört varlık alanının gözden geçirilmesi gerekir.

Konu, zihindeki konu ve zihin dışındaki konu olmak üzere ikiye ayrılır. Zihindeki konu temyiz kuvvetinin (aklın) ürettiği konudur. Zihin dışında bulunan konu zihinden bağımsız var olan konudur. Asıl konu adını almaya layık olan bu ikincisidir.

İnsanî varlığın zihin dışındaki konu ile ilişkisi bu konudan gelen haberle başlar. Konudan gelen haber ya doğrudan konunun kendisinden sadır olur, ya dolaylı bir bildirim yoluyla olur. Doğrudan konunun kendisinden gelen haber daha sağlamdır. Fakat burada da haberin konunun kendisine ait olup olmadığı, kuvveti ve bizim algılama gücümüz sağlamlılığa etki eder.

İnsanî varlığın haberden haberdar olmak için sahip olduğu teçhizat duyu organlarıdır. Duyu organlarına indirgenmeyen hiçbir haberden insanî varlığın haberdar olması mümkün değildir. Bu da demektir ki insanî varlık ancak duyu organlarına indirgenen haberlerden haberdar olabilir.

Konudan gelen ve duyu organlarına indirgenen haber insanî varlığın temyiz kuvvetine göre tasavvur ve tasdik edilir. Her insandaki temyiz kuvveti aynı değildir.³⁴ İnsanî varlıktaki temyiz kuvveti doğuştan genetik faktörlere, biyolojik gelişmeye (anne karnından ölüncüye kadar gerçekleşen gelişme), çevreye (tabiat şartları ve toplumsal şartlar), edinilen ve yaşanan tecrübelerle, sağlık ve çeşitli şartlara, azim ve çalışmaya bağlı olarak gelişir.

Hakikate varma, sağlam bilgi ve inanca ulaşma arzusunda olan insanî varlığın konu, haber, duyu organları ve temyiz kuvveti, bütün bu alanları gözden geçirmesi gerekir. Bu gözden geçirme, inceleme ve araştırma da yine temyiz kuvveti ile olur. Fakat her insanî varlık kendi temyiz kuvveti ölçüsünce tasavvur ve tasdikte bulunur.

Her insanî varlıktaki temyiz kuvvetinin gelişimi aynı olmadığı için tasavvur ve tasdikler de farklı olabilmektedir. Hatta her insanî varlıkta oluşan tasavvur ve tasdik bir diğerinden farklıdır. İbn Rüşd'ün (1126-1198) de dediği gibi "*İnsanlar tasdik konusunda farklı tabiatlara sahiptirler.*"³⁵ Fakat yine gelişme şartlarından dolayı (ortak gelişme şartları nedeniyle) her insanî varlıkta oluşan tasavvur ve tasdiklerde zorunlu olarak ortak taraflar bulunur.

34 Şemseddin Sâmî, a.g.e. s. 11-16

35 İbn Rüşd, Faslül-Makâl (Felsefe-Din İlişkisi), Çev. Bekir Karlığa, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, s. 74.

İnsanî varlıkların temyiz kuvvetlerinin gelişmesine bağlı olarak şu dört yolla tasdik ve inanma noktasına geldikleri görülür: 1. Burhan, 2. Cedel (diyalektik), 3. Estetik etkilenme 4. Safsata³⁶

İnsanî varlıklardan bazıları ancak burhan ile tasdik ve inanma noktasına gelir. Burhan öncülleri yakîniyattan oluşan, gayesi kesin bilgiyi elde etmek olan bir kıyas çeşididir.³⁷ Yakîniyattan kasıt, delile, kanıta, dayalı ve açık-seçik olan bilgi verileridir. Burhan ile tasdik ve inanma yolunu seçen temyiz kuvvetine sahip insanî varlıklar yakîniyattan olmayan bilgi ve inançlara itibar etmezler.

İnsanî varlıklardan bazıları cedel ile tasdik ve inanma noktasına gelir. Cedel (diyalektik) öncülleri meşhurat, müsellemat, makbulât ve zanniyattan³⁸ oluşan, gayesi ikna etmek olan bir kıyas çeşididir. Meşhurattan kasıt insanî varlıklar arasında yaygın olan bilgi verileridir. Müsellemtan kasıt, karşı tarafça kabul edilmiş olan bilgi verileridir. Makbulâtan kasıt otorite olarak kabul edilen kişinin sözleridir. Bu bilginin doğruluğu onu söyleyenin otoritesine dayanır. Zanniyattan kasıt zanna dayanan bilgi verileridir.³⁹ Cedel ile tasdik ve inanma yolunu seçen temyiz kuvvetine sahip insanî varlıklar yaşadıkları toplum ya da grupta yaygın olan ve o grup ya da toplumun kabul ettiği veya otorite bir kişiden gelen bilgi ve inanç verilerine itibar ederler diğerlerine kendilerinininkine yakınlığı ölçüsünde itibar ederler.

İnsanî varlıklardan bazıları estetik etkilenme yoluyla tasdik ve inanma noktasına gelir. Estetik etkilenme insanî varlığın duygu yönüyle ilgilidir ve insanî varlığın duygu yönü de temyiz kuvvetinin gelişmesiyle bağlantılıdır.⁴⁰ Bir olay, olgu veya söz karşısında duyulan estetik etkilenme ve konuya güzel, yüce, trajik ve komik değerini verme, hayranlık duyma temyiz kuvvetinin işidir. Burada

36 İbn Rüşd de insanların tasdik yollarından bahseder. Fakat bizim tasdik yollarını sınıflamamız daha farklı bir noktadan ve yeni bir bakış açısıyla yapılmıştır. İbn Rüşd'ün bu konudaki görüşleri için bkz. age. s. 74.

37 Necati Öner, Klâsik Mantık, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970 s.183-184, 187.

38 Mantık kitaplarında makbulât ve zanniyattan yapılan kıyaslar beş sanattan biri olan hitabet sanatı içinde ele alınır. Bu konu da bilgi için bkz. Necati Öner, age. s. 188. fakat biz konumuz açısından hitabeti de cedel ile tasdik içinde görmeyi uygun bulduk. Bu yüzden makbulât ve zanniyattan yapılan kıyasları cedele dahil ettik.

39 Necati Öner, age. s. 183-188

40 İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden birisi onun estetik duyguya sahip olmasıdır. Hiçbir hayvan salt seyretmek için seyretmez. Güzellik aramaz, ah ne güzelmiş bir daha bakayım demez. Estetik tavır ile bilgisel tavidan elbette farklı tavidardır. Bkz. İsmail Tunali, Estetik, Remzi Kitabevi, 10. Basım, İstanbul, 2007, s. 23-25,131-132. Ancak her iki tavır da temyiz kuvvetine bağlı olarak ortaya çıkan tavidardır ve her ikisinde de insanî varlık bir değer yüklemeye durumundadır.

temyiz kuvveti, muhayyile, tahayyül ve duygu yönünde gelişir. Estetik etkilenme ile tasdik ve inanma yolunu seçen temyiz kuvvetine sahip insanî varlıklar güzel, yüce, trajik ve komik görülen bilgi ve inanma verilerine itibar ederler. Mesela öyle insanlar vardır ki onlara burhan, cedel vb. yollarla tasdik etmelerini sağlayamazsınız. Fakat bir şiirle, muhteşem bir güzellikle, bir trajediyle veya bir yücelikle karşı karşıya getirerek ikna edebilir, gönüllerini fethedebilir ve tasdiklerini sağlayabilirsiniz. Nice ordular bu yolla savaşa gönderilmiş, nice güzeller bu yolla kazanılmış, nice gönüller bu yolla bir dine iman etmiştir.

İnsanî varlıklardan bazıları safсата ile tasdik ve inanma noktasına gelir. Safсата öncülleri vehmiyattan oluşan bir kıyas çeşididir. Vehmiyattan kasıt, insanî varlıkların kuruntu ile verdikleri hükümlerdir, gerçekte olmayan şeyleri varmış gibi kabul etmeleridir.⁴¹ Safсата ile tasdik ve inanma yolunu seçen temyiz kuvvetine sahip insanî varlıklar kuruntu ve vehimlere itibar ederler.

İnsanî varlık bu yollardan biri veya birkaçıyla birden inanma, bilme ve iman derecesinde tasdik noktasına gelebilir. Bu yollardan her biri bize “hakikat”ten bir şeyler de söyleyebilir. Hatta bir insanî varlık hayatının bazı dönemlerinde bir yol ile tasdik noktasına gelirken bazı dönemlerinde başka bir yol ile tasdik noktasına gelebilir. Fakat bizim için asıl soru şudur: Bizi hakikate ulaştıracak en emin ve güvenilir yol hangisidir? Şüphesiz her temyiz kuvveti gelişmiş insanî varlık bu yolun “Burhan” olduğunu söyleyecektir. Gelişmiş bir temyiz kuvvetinin nazarında diğer yollar ile ortaya çıkan tasdikler burhan ile ortaya çıkan tasdiki destekledikleri ölçüde hakikate yakınlık değerini alacaklardır.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki insanî varlığın hakikate, hakikat hakkındaki doğru bilgiye, ulaşmak için yapacağı iş, aklını (temyiz kuvvetini) kullanarak burhan ile tasdik, bilgi ve inanma yolunu seçerek sağlam ve emin adımlarla azimle ve gayretle ilerlemesidir.

İnsanî varlıklar her şeyden önce hakikate ulaşma arzusu ve hakikate ulaşma yolunda burhan ile ilerleme ilkesinde birleşmelidirler. Sorulara cevap verirken temel arzu hakikate ulaşma arzusu olmalıdır. Böyle bir arzu insanî varlıkların ortak bir gaye etrafında birleşmelerini sağlar. Ortak bir gaye, iletişimi, bilgi alışverişini, diyalogu, arkadaşlığı ve sevgiyi doğurur. Hakikate nefsi arzular, kaba kuvvet, kan, kavga, savaş, öfke, şiddet ve düşmanlıkla değil; akıl, mantık, ilim, fikir, araştırma, karşılıklı anlayış ve sevgiyle ulaşılır. Kısaca insanî varlıklar nefsi arzularında değil, hakikate ulaşma arzusunda birleşirler, akıllarını kullanarak burhan ile bu yolda ilerlemek için çaba sarf ederlerse, hem O’na yaklaşmış olurlar, hem aralarındaki farkların güzelliklerini görürler, hem de birlik ve beraberlik içinde

41 Necati Öner, age. s. 187

yaşarlar. Bu yolu takip ederlerse hakiki inanç ve bilgiye; kardeşlik, dostluk, barış ve sevgiye; nihai huzura kavuşurlar.

Son zamanlarda dinler arası diyalog çabalarının öne çıktığını görüyoruz. Farklı dinleri savunanlar arasında bir çatışma çıkarma çabasındansa, böyle bir diyalog çabası takdire şayandır. Hele Huntigton gibi düşünürlerin öngördüğü çatışma tezi karşısında böyle bir çabanın değeri daha da artmaktadır. Her şeyden önce diyalog, dinler arası değil, din mensupları arasında yapılabilir.⁴² Din mensuplarının diyalog kurmalarında çeşitli amaçlar ileri sürülebilir: 1. Birbirlerini tanıma ve doğru bilgi sahibi olma; 2. Diğerini ikna ederek kendi inanç ve hayat tarzına bağlama ve insan kazanma, misyonerlik; 3. ortak problemleri çözme ve ortak menfaat yönünde işbirliği yapmak.⁴³ Fakat bizim yukarıdaki önerimiz, böyle bir dinler arası diyalog çabasını da aşan bir tezi içermektedir. Çünkü gördüğümüz kadarıyla, gündemde olan “Dinlerarası Diyalog” çalışmaları, farklı dinlerin savunuculuğunu yapan kişi, zümre, kurum, kuruluş, hatta milletler ve devletler arasında bir çatışma ve nefret ortamının oluşmasındansa en azından, hiç değilse aralarında bir diyalog ortamı olsun, birbirlerini daha yakından tanışsınlar, bilsinler, böylece konuşarak birbirlerine tolerans gösterebilirler, birbirlerini hoş görsünler mantığı ile işleyen bir karaktere sahiptir. Oysa bizim tezimiz sadece belirli dinlere değil, bütün dinlere, felsefi ve bilimsel iddialara, ideoloji ya da doktrinlere, her inanç, bilgi, görüş ve iddia sahibine kısaca bütün insanî varlıklara hitabetmektedir. Bizim tezimiz hakikati ortaya koymaya yönelik bir çabayı salık verir.

Bizim tezimiz, farklılıklarımızı koruyarak aramızda bir tolerans ya da hoşgörü ortamı oluşturalım şeklindeki bir düşünce zemini üzerinde şekillenmez. Belki hiç yoktansa böyle bir düşünce de güzeldir. Böyle bir yaklaşım kınanmalıdır. Hatta desteklenmelidir. Fakat böyle bir yaklaşım bir hakikat kriterini karşılamadığı gibi, insanî varlığın nihai huzur ve barışı için de yeterli değildir. Dolayısıyla bizim tezimiz dinler arası diyalog çalışmalarının ötesinde, onları da aşan bir görüşle insanî varlıkların bir hakikate ulaşma arzusunda birleşmelerini ve yukarıda belirttiğimiz kriterlere uyarak bu yolda ilerlemelerini hedeflemektedir.

Bizim teklifimiz dinlerin birleştirilmesi şeklindeki bir diyalog ve hoşgörü anlayışına⁴⁴ da uymaz. Bu bakımdan tezimizin Hegel’in tarihi din ve mutlak din ayrımına ve felsefi mutlak din teorisine⁴⁵ veya dinî çoğulculuk ve dolayısıyla

42 Mehmet Oruç, *Dinlerarası Diyalog Tuzağı ve Dinde Reform*, Arı Sanat Yayınları3. Baskı, İstanbul, 2004, s. 18

43 Hayreddin Karaman, *Dinlerarası Diyalog Nedir?*, Ufuk Kitapları Da yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2005, s. 23

44 Mehmet Oruç, a.g.e.,s. 18

45 Mehmet Bayraktar, *Din Felsefesine Giriş*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997, s. 44-64

her dinin gerçeği bir yönüyle “nihaî hakikati” yansıttığı şeklindeki bir dinlerarası birleşme gibi fikirlere⁴⁶ de uymayacağı açıktır. Hele, dinlerden bir sentez yaparak yeni bir din ortaya koyalım şeklindeki teorilere hiç uymayacaktır. Bizim tezimiz bütün din, inanç ve doktrin mensuplarına yukarıda belirttiğimiz kriterleri uygulamaları hakikat olan bilgiyi, dinî bulmaları, hakikat arzusunda birleşmeleri yönündedir. Böylece gerçek dinin hangisi olduğu ortaya çıkacaktır ve Hak din etrafında bütün insanî varlıklar toplanacaklardır. Bu aslında bütün din, inanç ve ideolojileri er meydanına, Gazâlî'nin ifadesiyle taklidî imana değil, tahkiki İmana⁴⁷ rasyonel davettir. Bu yöntem esasen Kur'anın yöntemidir. Çünkü Kur'an, burhan, cedel, estetik ve tarihi süreç bakımından meydan okumaktadır. Haydin, akledelim, tefekkür edelim, hakikate yürüyelim.

Abstract

Search For The Truth Of Human Beings

Billions of Human Beings, thousands of philosophical views, many hundreds of religions, doctrines and ideologies, and sciences in the World claim that the truth is its own answer. Moreover, each answer supporter is excluding the other and regulating its relations in this direction. Therefore between human beings was creating estrangement feelings of hatred and animosity, which may go to war. The answers, which is the truth? Which let to believe? What sciences, what religion, what philosophy gives us the truth? What is the criteria for truth? Truth, knowledge and belief what is it?

If Human beings, in the desire to reach the truth (not in the soul desire) are combined, Choose the way that the mind using with indisputable argument (burhan) approval and belief, and effort in this path, they become closer to Him, establish good dialogue, see the beauty of difference between each other, live in unity and togetherness experience. If human beings follow this path, they can reach to the true belief and knowledge, brotherhood, friendship, peace and love, attain a final peace.

Keywords: *Truth, knowledge, beliefs, approval, logic, indisputable argument (burhan), religion, science, philosophy, dialogue, love of brotherhood, peace*

46 Hanifi Özcan, Mâtürîdî'de Dînî Çoğulculuk, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını, İstanbul, 1995, s. 9-35; ayrıca bkz. John Hick, Philosophy of Religion, Prentice-Hall, second edition, New Jersey, 1973, pp.118-129; Mustafa Köylü, Dinler Arası Diyalog, İnsan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s.46-60

47 İmam Gazâlî, İhyâü 'Ulûmi'd-Din, çev. Mehmet A. Müftüoğlu, Çile Yayınevi, İstanbul, 1981, cilt 1 s.360-363

KAYNAKLAR:

- Adler, Alfred, İnsan Tabiatını Tanıma, çev. Ayda Yörükân, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, 1998.
- Aydın, Mehmet, Din Felsefesi, Selçuk Yayınları, 6. Baskı, Ankara 1997.
- Bayraktar, Mehmet, Din Felsefesine Giriş, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997.
- Bolay, Süleyman Hayri, Felsefeye Giriş, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2007.
- Cilacı, Osman, Dinler ve İnsanlar, Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya, 1990.
- Gölcük, Şerafettin; Toprak, Süleyman, Kelâm, Tekin Kitabevi, 4. Baskı, Konya 1998.
- Fârâbî, İhsâ'ul-Ulûm (İlimlerin Sayımı), Çev. Ahmet Ateş, MEB Yayınları, İstanbul, 1990.
- Fârâbî, Şerâ'it ul-Yakin, Çev. Mübahat Türker-Küyel, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı:32 Fârâbî Külliyyatı-Sayı:2, Ankara, 1990.
- Hick, John, Philosophy of Religion, Prentice-Hall, second edition, New Jersey, 1973.
- İbn Rüşd, Faslül-Makâl (Felsefe-Din İlişkisi), Çev. Bekir Karlığa, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.
- İmam Gazâlî, İhyâu 'Ulûmî'd-Din, çev. Mehmet A. Müftüoğlu, Çile Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Karahan, Fazıl, Hilmi Ziya Ülken'de Din Felsefesi, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007.
- Karaman, Hayreddin, Dinlerarası Diyalog Nedir?, Ufuk Kitapları Da yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2005
- Keklik, Nihat, Türk-İslâm Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987.
- Keklik, Nihat, Felsefe Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978.
- Kindî, Tarifler Üzerine (Kindî, Felsefî Risaleler içinde), çev. Mahmut Kaya, Klâsik Yayınları, II. Basım, İstanbul, 2006.
- Kösemihal, Nurettin Şazi, Sosyoloji Tarihi, Remzi Kitabevi, 3. Basım, İstanbul, 1974.
- Köylü, Mustafa, Dinler Arası Diyalog, İnsan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s.46-60
- Mengüşoğlu, Takiyettin İnsan Felsefesi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.

- Nordtbourne, Lord, Modern Dünyada Din, çev. Şehabeddin Yalçın, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- Oruç, Mehmet, Dinlerarası Diyalog Tuzağı ve Dinde Reform, Arı Sanat Yayınları 3. Baskı, İstanbul, 2004.
- Öner, Necati, Klâsik Mantık, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970.
- Özcan, Hanifi, Mâtürîdî’de Bilgi Problemi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 64, İstanbul, 1993.
- Özcan, Hanifi, Epistemolojik Açından İman, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997.
- Özcan, Hanifi, Mâtürîdî’de Dînî Çoğulculuk, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını, İstanbul, 1995.
- Öztürk, Hüseyin, Düşünce ve Uygarlık Tarihi, Ülke Yayın Haber Tic., Ankara, 1987.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarih, Fakülte Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 5. Baskı, Isparta, 2004.
- Şemseddin Sâmî, Medeniyet-i İslâmiyye, haz. Remzi Demir, Gündoğan Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1996
- Tunalı, İsmail Estetik, Remzi Kitabevi, 10. Basım, İstanbul, 2007.
- Ülken, Hilmi Ziya, Varlık ve Oluş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: LXXXV, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968.
- Ülken, Hilmi Ziya, Bilgi ve Değer, Ülken Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2001 (I. Baskı 1965).
- Ülken, Hilmi Ziya, Eski Yunan’dan Çağdaş Düşünceye Doğru İslâm Felsefesi Kaynakları ve Etkileri, Cem Yayınevi, 4. Basım, İstanbul, 1993.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, Makaleler I, Haz. Cüneyd Köksal, Murat Kaya, Kitabevi Yay. 1. Baskı, İstanbul, 1997.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, Kur’ân’ı Kerîm Meâlî, (Sadeleştiren, Mustafa Özel), Akit Yayın Paz., 8. Baskı, İzmir, 2007.
- Yıldırım, Cemal, Bilim Felsefesi, Remzi Kitabevi, II. Baskı, İstanbul, 1985.
- Yusuf Has Hacip, Kutadgu Bilig, çev. Yaşar Çağbayır, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.